

A „gondoskodáspolitikai” üzenetei *Messages of “care policy”*

L. RITÓK NÓRA

L. Ritók Nóra: Igazgyöngy Alapítvány; l.ritok.nora@igazgyongyalapitvany.hu

Nóra L. Ritók: *Igazgyöngy Foundation*; l.ritok.nora@igazgyongyalapitvany.hu

Beérkezett (submitted): 2024.04.30.

Lektorálásra kiküldve (out for review): 2024.05.02.

Közlésre elfogadva (accepted): 2024.05.23.

A kormányzati gondoskodáspolitikát nehéz értelmezni azoknak, akik a bármilyen szempontból gondoskodásra, segítségre szoruló emberekkel foglalkoznak. A döntéshozók a saját érdekeik szerint állították sorrendbe a felelőségeket. Szakmai egyeztetést itt sem lehetett látni, és egyébként is, egyre erősebb az üzenet, hogy az ilyesmi csak egy látszattervesség, hiszen nem tűnik úgy, hogy bármely területen megfogadnának valamit a szakma, pláne nem a civilek javaslataiból. Nem vagyunk „mérvadók”, a valóság, a terepi tapasztalatok nem lényegesek.

Az alapprobléma ebben az egészben a felelősség kérdése. Jogszabályban rögzítették, hogy a szociális problémák megoldásában először is az egyénnek, aztán a családnak, majd az önkormányzatoknak, egyházaknak, civileknek és végül az államnak van felelőssége, és szerepvállalása. Így, ebben a sorrendben.

Van ennek az egésznek tudományos megközelítése is, irányvonalak, melyek szerint szerveződik a szociálpolitika. Az egyén szabadságát központba helyező liberális vonal, a szolidaritásra hangsúlyt tevő szociáldemokrata modell, és a konzervatív, ahol a meglévő társadalmi rend stabilitását kívánja támogatni a szociálpolitika. Az, hogy hol, mi mentén szerveződik ez, az minden országnak a saját társadalmi közegébe, történelmébe van beágyazódva. Nincs minősítés, hogy az egyik jobb, mint a másik, azt hiszem, nincs is ebben tökéletes modell, ami biztosra vehetően jól működik, mert a szociális helyzet összetett, és folyamatosan változó probléma, és minden ország magának formálja, a kormánya által képviselt érdekek szerint. Amiről azért tudjuk, hogy gyakran elég furcsa viszonyokat teremt.

No, és nézzük, akkor nekem milyen tapasztalati képem van erről az egészről, mi a gondom ezzel a gondoskodáspolitikával. Ha maradok a tudományos megközelítés mellett, akkor legelőször az, hogy milyen az az elképzelt társadalmi rend, amiben ez a szemlélet kialakítható? Mennyire illeszkedik abba a szokásrendszerbe, ami változik ugyan, de mégis mélyen gyökerezik a társadalomban, annak különböző rétegeiben? Ha ezt befolyásolják (mert úgy tűnik, igen, minden eszközzel), akkor ez általánossá tud-e válni, vagy marad csak egy szűk réteg elképzése? És ha mégis általánossá válik az alapszemlélet, képes-e a társadalom leképezni ezt a mindennapok gyakorlatában?

Azon túl, hogy ebben szkeptikus vagyok, mert nem hiszek semmilyen területen az olyan működésben, amikor valakik döntést hoznak, anélkül, hogy annak társadalmi kivetülését alaposan elemeznék, több oldalról, nemcsak a maguk szemszögéből. Ez csak egy szűk réteg

ideája így, és szerintem ennek nem így kellene történnie. Sokkal több tudásnak, tapasztalatnak és felelősségnek kellene ebben lennie.

Talán másképp látnám én is ezt a sorrendet, ha nem ebben dolgoznék. De mivel a terepen végzett hosszú távú munka másfajta képet ad nekem, mint ami távolról, „elviakban”, vagy az állami intézményi hálóból érkező, a valóságot mindig a felettesek elvárásához igazító információkból épül fel, nem tudok egyetérteni vele. Mert az, hogy ki, hogyan él, milyen életstratégiát épít, arról csak azok gondolják, hogy leginkább egyéni akarat és felelősség kérdése, akik nem ismerik mélységében a társadalmi leszakadást.

A generációs szegénység ugyanis nem úgy kezdődik, hogy valaki eldöntötte valamikor, hogy ő szegény lesz, és akkor ez ennyi. Szegény ő is, ezért majd a gyerekei is azok lesznek, tudja, hol a helye, ne nyavalyogjon. Ha meg nem akar szegény lenni, tegyen róla. Tanuljon, dolgozzon, és akkor majd neki is lesz pénze. Ilyen egyszerű lenne?

De ki akarna szegény lenni? Csóró? Ki döntene úgy, hogy ezt az utat választja? Szerintem senki nem erre vágyik. Akkor viszont valami másnak is kellene lennie a problémában, mint a személyes döntés...

Miért nem tudják az érintettek generációkon keresztül megtörni a nyomorúság körét? Vajon miért nem megy nekik egyedül, ahogy ezt a döntéshozók elvárják tőlük?

Nos, azért, mert a problémáikkal egy olyan rendszerben élnek, ami nem segíti a megoldásokat, nem ad megfelelő támogatást a megküzdési stratégiákhoz. Nem segíti, mert a politika sokáig szőnyeg alá söpörte, aztán, ha bele is kezdtek valamibe, inkább megtorpannak, mintsem következetesen kitarítottak volna a folyamatok mellett. Kormányokon átívelő történésekkel meg nem igazán dicsekedhetünk. Aztán jöttek az erre irányuló pályázatok, majd az elszámolásokkal együtt járó sikerek bizonygatása, ott is, ahol kudarc volt, de papíron abban is teljesültek az indikátorok. Mindig és mindenhol. Beépülő hatás, fenntarthatóság? Ugyan, kit érdekelt és kit érdekel ma is? Annyira szeretném egyszer látni, hogy mennyi pénz ment el pl. kosárfonó tanfolyamokra az évek során, és annak milyen hasznosulását láthatjuk. Vagy azokra a bizonyos kompetencialapú tanfolyamokra...

Aztán, mintegy járulékos elemként, jött a korrupció. Mert kiderült, hogy nem rossz pénzforrás ez, az uniós források pedig elfolytak, anélkül, hogy valós, fenntartható hatásuk lett volna. A társadalmi hatékonyságmérés nem éri el ezeket a programokat. A fenntartás adminisztratív igazolás csupán. A fenntartási idő után pedig „szabad a gazda”, azokban az ingatlanokban is, melyeket az unió más célért támogatott.

Miközben mindez beépült, természetessé vált, eljutottunk oda, hogy más folyamatokkal együtt hatva a rendszer elveszítette esélykiegyenlítő jellegét. Az oktatási rendszer szegregálódott, és nem ad olyan képzést, ami ennek a társadalmi csoportnak biztos alapkészségeket jelentene. Ja, persze, magukra vessenek... tanulhatnak, ha akarnának. De aki közelről látja ennek az oktatási rendszernek a legesélytelenebbekre gyakorolt hatását, ennek az egésznek a működését, az ellentmondásait, az kimondja: az oktatást nyugodtan kihúzhatjuk azokból a hatásokból, ami számukra változást hozhatna.

És ott a többi is, ami segíthetne. A családgondozás, szociális szféra. Aminek, sokszor leírtam már, a legnagyobb baja az ügykezelő szemlélet... holott a társadalmi leszakadásnak okai vannak. De a rendszer nem jut el az okokig. Mint ahogy a hatások összehangolásáig sem. Az okok pedig folyamatosan újratermelik az ügyeket, legyen az iskolai hiányzás, az egészségtudatosság hiánya, a családon belüli erőszak, vagy a kriminalizáció terén felépülő ügyek széles palettája. Ezek pedig csak akkor érik el a rendszer ingerküszöbét, ha nagyon durvává válnak. Amikor már muszáj intézkedni, kiemelni a gyereket, rendőrségi eljárást indítani. De addig elnéző, vagy inkább félrenéző a rendszer. Hagyja a szürke- vagy

feketézónában felépülő túlélési stratégiákat is, hiszen ezek nélkül már nem élhetők a szolgáltatáshiányos falvak. Ha nincs bolt, van, aki „boltoskázik”, árusít otthonról, feketén, felírásra is. Ha nincs dohánybolt, kapható „háztól” az olcsó dohány. Ahol gyér a közlekedés, ott van, aki pénzért fuvaroz. A valós ár többszöröséért, felírásra is. Mindez pedig az uzsora melegágya.

Tehát a rendszer nem támasz a változásban, a fokozatosan büntető szemléletűvé vált eset- vagy inkább ügykezelések mellőzik a pedagógiai eszközöket. A generációs szegénységben élő családok nem kapnak muníciót a nyomorúság elleni harchoz, sem az iskolától, sem a többi intézménytől. Amit pedig maguk átörökítenek, abból a gyerekek nem tudnak változást építeni, hiszen ebben élnek, ebben élnek túl, és ezen a mintán csak ritka kivétellel tudnak változtatni. A rendszer fokozatosan hátrált ki mögülük, majd mikor minden olyan tudást és képességet elvesztettek, amivel változtatni tudnának az életükön, közli velük az állami gondoskodáspolitikát, hogy oldják meg a problémáikat maguk. Szerintük csakis ők hibáztathatók azért, ahogy élnek.

Az egyén tudásszintjét nagyban befolyásolja a családi minta, mely a születés pillanatától fogva beépül. Ezek pedig a generációs szegénységben ma nem inklúzió-támogatók. Ehhez jönnek a kor változásai, a fogyasztói világ hatása, az eladósodás, a közösségek szétesése, a gyűlölködés irányába mozduló közhangulat, a hibáztatás, majd a nyomorúság választások idejére célzott politikai kihasználása. Ezt felfűzni valamiféle álságos társadalmi igazságosságra, miközben az egész rendszer alapjaiban nem az, nem lehet. Sok tényezővel kell itt számolni, pl. a pénzügyi tudatossággal, melynek hiánya miatt nem képesek ellenállni a fogyasztásban, kölcsönfelvételen érdekelt kereskedelmi- és bankrendszernek. Ez pedig olyan folyamatokat is elindít, amit sokan nem látnak. A leszakadók tartozásai behajtócégekhez kerülnek, ami gátjává válik a legális munkavállalásnak. Mert ha elhelyezkedik, a munkáltató köteles egy tartozásnál 33, kettőnél a fizetés 50%-át lefogni. Egy minimálbéres foglalkoztatásnál a fél bér nem tud versenyre kelni a feketefoglalkoztatás „zsebbe” történő, napi 10-15 ezres fizetésével. Így nem lesznek érdekeltek a legális foglalkoztatásban, a kölcsöntartozások felhalmozása pedig túlélési mintává válik.

Az előttünk körvonalazódó új rend pedig még több kaput zár be a hátrányos helyzetű, plusz fejlesztést igénylő gyerekek előtt, hiszen megkérdőjeleződik a fejlesztő pedagógus, gyógypedagógus szükségessége, átalakul a tanárképzés, és mindez tovább erősíti a sokunk által már kasztosodásnak nevezett társadalmi folyamatot. Tehát az oktatás nem támogatja a változást. Ezt pedig nemcsak a gyerekeknél kell értelmeznünk, hanem a felnőttek generációiban is.

A társadalmi leszakadásban élő gyerekek ma megtanulnak túlélni. De nem tanulnak meg változtatni a sorsukon. Ahhoz nem kapnak senkitől sem segítséget. Járjuk velük ugyanazokat a köröket, újra és újra. Mindig újratermelődnek a problémák. Ugyanazok.

Szóval, ha van egy rendszer, ami nem kezeli az állampolgárok problémáit, hanem a működési hézagaiban hagyja, hogy azok az elemek erősödjenek meg, melyek akadályai a változásnak, majd, mikor nyilvánvalóan minden képességüket elvesztették ehhez, akkor azt mondja: te vagy a felelős a sorsodért, nekem nincs hozzá közöm, nos, ezt elég álságos gondoskodáspolitikának nevezni.

És ez még csak a generációs szegénység... Nem beszéltem még a sérült emberekről, akik a társadalmi leszakadásban nem jutottak hozzá azokhoz a fejlesztésekhez gyermekként, ami az állapotukon javított volna. Mert a rendszer nem ér el oda. És mert a szülőnek sincs tudása arra, hogy értse, mit kellene tennie, hova kellene fordulnia. No és nem beszéltem az idősekről

sem, a szenvedélybetegekről, a pszichiátriai betegekről, az állandó gondoskodást igénylő, halmozottan sérültekről stb.

Oldja meg a család? Mit? Miből? Hogyan? Vagy az önkormányzat? Hol vannak azok a megoldási módok, melyek biztonságosan és folyamatosan ott tudnak lenni mellettük?

Persze ha lennének közösségek, olyan szellemiség és források a településeken, ami megoldást adhatna... De ez nincs meg. Széttörte a nyomorúság, no meg az elmúlt évek gyűlöletkeltő, manipulált kommunikációja. Ez kinek a felelőssége?

Majd az egyházak? Mert ennek van hagyománya? Hol? Mert én nem látom ennek olyan múltbéli gyökereit, ami indokoltá tenné, hogy pl. a gyermekvédelem ilyen arányban kerüljön egyházi fenntartás alá... és a többi területen sem. Sem a hagyományát, sem azt a szaktudást, ami a szociális munkához kell, ami nem hit kérdése, mert bármilyen meglepő, ez is egy szakma. A gondoskodáspolitikai döntéshozói sorrendjében az utolsó hely az államé. Amit itt felvázoltam, abból azonban egyértelműen kiderül, hogy a folyamatok befolyásolása nála van. Ha ezt felismerjük, akkor világossá válik, hogy a felelősség is az övé, nem hárítható át a többiekre.

Meggyőződésem, hogy a rendszerben strukturális változtatásra lenne szükség ahhoz, hogy a generációs szegénység megtörhető legyen, a társadalmi leszakadás, a gyerekszegénység pedig csökkenjen. A szegénység minden társadalomban jelen van. De a szegénység arányának leszorítása és kezelése mindenkor az állam hosszú távú feladata és felelőssége.¹

Számomra ez így egy torz szociálpolitika. És túl sok gyereket, családot látok, akik eddig is magukra voltak hagyva, és ezután is maguk maradnak. A különbség annyi, hogy most már törvénybe van iktatva.

¹ „Az állam célja a biztonság. A mely állam ezt nem adhatja meg az egyeseknek, polgárai méltán a legnagyobb rossznak tarthatják azt, s az ily állam, mint minden, a minnek nincs jogalapja, szükségkép hanyatlásnak megy eléje.” (Eötvös József)